

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ЕКСТРЕМІЗМУ В УКРАЇНІ З МЕТОЮ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Безсусідня Ю. В.,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ України

Статтю присвячено проблемі визначення доцільності криміналізації екстремізму в Україні.

В кримінальних кодексах ряду зарубіжних країн передбачена кримінальна відповідальність за екстремізм в різних формах: створення екстремістського формування; фінансування діяльності екстремістського формування; розповсюдження матеріалів, які містять ідеї релігійного екстремізму, сепаратизму і фундаменталізму; створення, керівництво, участь в релігійних екстремістських, сепаратистських, фундаменталістських або інших заборонених організаціях тощо.

З огляду на сучасні випадки проявів крайнього екстремізму, автор вважає доцільним введення в Україні кримінальної відповідальності за створення та фінансування діяльності екстремістських організацій (угруповань).

Стаття посвячена проблемі обзначення целесообразности криминализации экстремизма в Украине.

В уголовных кодексах ряда зарубежных стран предусмотрена уголовная ответственность за экстремизм в разных формах: организация экстремистского формирования; распространение материалов, которые содержат идею религиозного экстремизма, сепаратизма и фундаментализма; организация, руководство, участие в религиозных экстремистских, сепаратистских, фундаменталистских или иных запрещенных организациях и т.п.

Учитывая современные случаи проявлений крайнего экстремизма, автор считает целесообразным ввести в Украине уголовную ответственность за организацию и финансирование деятельности экстремистских организаций (группировок).

This article focuses on problem feasibility criminalization of extremism in Ukraine.

In the criminal codes of many foreign countries provide criminal liability for extremism in various forms: the creation of an extremist formation; financing of the activity of extremist formation; distribution of materials containing ideas of religious extremism, separatism and fundamentalism; creation, leadership, participation in religious extremist, separatist, fundamentalist or other banned organizations.

In view of the current cases of extreme extremism, the author considers it appropriate to introduce criminal liability for the creation and financing of extremist organizations (groups) in Ukraine.

Ключові слова: національна безпека, інформаційна безпека, екстремізм, загрози національній безпеці, тероризм.

Постановка проблеми. Останніми роками в Україні достатньо серйозно постає питання боротьби зі злочинами екстремістської спрямованості. В Україні законодавчо не закріплено поняття «екстремізм» і не існує кримінальної відповідальності за екстремізм, однак існує проблема екстремістської діяльності.

Мета статті. Дослідити питання необхідності введення в Україні кримінальної відповідальності за екстремізм.

Виклад основного матеріалу. Питання екстремізму та його криміналізації розглядали науковці Є. Скулиш, В. Ортинський, О. Писаренко, Е. Васильчук, І. Поддубський, В. Лунєєв, В. Климчук, проте вищевказані науковці не дійшли єдиного висновку щодо доцільності кримінальної відповідальності за екстремізм.

Однак останнім часом деякі організації, діяльність яких носить екстремістський характер, активізували свою діяльність.

Так, 21 квітня 2018 року членами радикально налаштованої організації «С14» був спалений ромський табір, розташований на Лисій горі у м. Києві. Цей випадок викликав значний резонанс серед громадськості.

Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини було направлено звернення до керівництва Національної поліції України з проханням перевірити правомірність дій представників організації «С14» та вжити заходів реагування.

«С14» – це українська праворадикальна організація, що декларує прихильність до українського націоналізму [1].

Міжнародна правозахисна організація “Amnesty International” вимагає офіційної реакції української влади на події на Лисій горі у Києві в ніч з 20 на 21 квітня, а також ефективного розслідування нападу.

На думку директора “Amnesty International” Оксани Покальчук, у майбутньому мішенню для таких нападів може стати будь-хто: роми, жінки, антикорупційні активісти, євреї, ЛГБТ, журналісти, митці, студенти письменники [2].

Міжнародна організація TRAC по виявленню і аналізу тероризму у 2015 році внесла українську націоналістичну організацію «С14» в список терористичних [3].

Тривалий час в українському праві фактично не існувало такого терміну як «екстремізм». Чинні законодавчі акти також не містять офіційного визначення екстремізму. Водночас закон України «Про основи національної безпеки України» (ст.7), передбачає серед інших загроз національній безпеці України «можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та виявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань, національних меншин та релігійних громад».

Визначення екстремізму, що наведено в енциклопедичних виданнях, окреслює це явище як схильність до крайніх поглядів і дій, переважно в ідеології та політиці.

Особливістю екстремізму є те, що він ніби передуює терористичній діяльності, оскільки формує її ідеологічний фундамент.

Небезпека екстремізму, як зазначає О. Писаренко, полягає в тому, що, оперуючи простими й зрозумілими для пересічних людей поняттями та схемами, він здатний сформувати відповідну масову свідомість з метою подальшого маніпулювання. Під зовнішньою простотою запропонованих ним шляхів розв'язання проблем приховується прагнення підмінити існуючі закони, системи морально-етичних цінностей і культурних норм [4, с. 241].

На думку Ф. Васильєва, особливостями сучасного екстремізму є: збільшення його масштабності, тобто перетворення окремих екстремістських угруповань на впливові структури політичного життя; посилення жорстокості й безоглядності дій екстремістів; розмаїття форм екстремістської діяльності; використання новітніх технічних досягнень, засобів масового ураження (компонентів хімічної, бактеріологічної зброї, радіоактивних матеріалів); прагнення досягнути суспільного резонансу шляхом залякування населення. Автор акцентує увагу на зміцненні інформаційного, тактико-стратегічного, фінансового, ідеологічного, психологічного та ресурсного взаємозв'язків екстремістських угруповань в окремих країнах і на міжнародному рівні. До того ж, він стверджує, що активізація зовнішньої міграції стимулює долучення до екстремізму представників іноземних держав [5].

Небезпека екстремізму визнана на міжнародному рівні ще у 2003 р., коли Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила Резолюцію «Загрози екстремістських партій та рухів для демократії в Європі» № 1344, у якій визначила екстремізм як одну з форм політичної діяльності, що явно чи приховано відкидає принципи парламентської демократії і здебільшого базує власну ідеологію, політичну практику та діяльність на засадах нетерпимості, винятковості, ксенофобії, антисемітизму й ультранационалізму. У вказаній резолюції зауважено, що в умовах соціального невдоволення екстремізм пропонує прості, стереотипні рішення як відповіді на тривогу та невизначеність, притаманні певним соціальним групам в умовах суспільних змін. Водночас екстремісти покладають відповідальність за певні труднощі на окремих представників влади або певну частину населення.

Поняття «екстремізму» (окремо від поняття «тероризму») вживається в Шанхайській конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом (від 14 червня 2001 року). Тут екстремізм розцінюється як «діяння, спрямоване на насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, а також на насильницьку зміну конституційного ладу держави, насильницьке зазіхання на суспільну безпеку, в тому числі, організація з метою незаконних збройних формувань або участь у них». Всім різновидам екстремізму властиві певні загальні риси: насильство або погроза насильства, звичайно збройного; одномірність, однокісність у сприйнятті суспільних проблем, у пошуку шляхів їх вирішення; фанатизм, одержимість у прагненні нав'язувати свої принципи, погляди опонентам; бездумне, беззаперечне виконання всіх наказів, інструкцій; керування у діях почуттями, інстинктами, забобонами, а не розумом; нездатність до толерантності, компромісів, або ігнорування їх. Треба зауважити, що екстремізм майже завжди поєднується з крайнім радикалізмом, тероризмом, нігілізмом, революційністю, вождізмом.

У Резолюції «Світ проти насильства та екстремізму» від 18 грудня 2013 р. № 68/127 Генеральна Асамблея ООН засуджує цілеспрямовані напади на цивільне населення, зокрема напади воєнничих екстремістів; рекомендує державам об'єднатися в боротьбі проти насильницького екстремізму в усіх його формах і проявах, а також проти міжконфесійного насильства; закликає держави

виявляти повагу до прав і свобод людини та громадянина, їх захист, а також дотримання принципу верховенства права під час боротьби з насильницьким екстремізмом.

У Резолюції Ради ООН з прав людини «Права людини і попередження насильницького екстремізму та боротьба з ним» від 2 жовтня 2015 р. № 30/15 зазначено, що дії, методи та практика насильницького екстремізму в усіх формах і проявах є діяльністю, спрямованою на обмеження прав людини й основних свобод, порушення територіальної цілісності та безпеки держав і дестабілізацію легітимно сформованих органів влади. Отже Міжнародному співтовариству варто зробити необхідні кроки для зміцнення співпраці щодо запобігання насильницького екстремізму й боротьби з ним. Держави мають нести відповідальність за діяльність, пов'язану із запобіганням і припиненням насильницького екстремізму й тероризму в усіх формах та проявах на територіях, що перебувають під їхньою юрисдикцією. Така діяльність має здійснюватися у повній відповідності з міжнародно-правовими зобов'язаннями держав, а також із дотриманням належної правової процедури та принципу верховенства права.

Чинний Кримінальний кодекс встановлює кримінальну відповідальність за дії, які мають ознаки екстремізму, в тому числі за дії, які віднесені до злочинів проти засад національної безпеки: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст.109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); диверсія (ст. 113) [6, с. 65].

Серед науковців не існує єдиного підходу до питання, чи слід вводити кримінальну караність екстремізму. Існують як прихильники посилення відповідальності за екстремізм, так і противники.

Ряд науковців вважають екстремізм небезпечним явищем, яке розхитує основні підвалини суспільства, та є потенційно небезпечним для національної безпеки держави. Серед прибічників законодавчого врегулювання в Україні щодо екстремізму науковці Є. Скулиш, В. Ортинський, О. Писаренко, Е. Васильчук, І.Поддубський.

Серед науковців, які навпаки не прихильно ставляться до введення кримінальної відповідальності за екстремізм, існує спільна думка, що такі правові норми діюча влада може використовувати для боротьби з опозицією та інакомисленням.

Так, В. Лунєєв вважає, що криміналізація екстремізму в Російській Федерації відкрила необмежені можливості для переслідування інакодумців [7, с. 392].

На думку В.Климчука, чинна в Україні нормативно-правова база є достатньою для протидії екстремістській діяльності. Він вважає, що у разі введення в Кримінальний кодекс України відповідальності за екстремістські діяння, такі норми утворюватимуть небажану конкуренцію з положеннями антитерористичного законодавства України та відповідними статтями КК [8].

Щодо стану боротьби з екстремізмом в пострадянських державах, то боротьба з екстремізмом на законодавчому рівні проводиться якісніше ніж в Україні.

У 2016 році у Республіці Білорусь запроваджено кримінальну відповідальність за створення екстремістського формування (ст. 361-1) та за фінансування діяльності екстремістського формування (ст. 361-2). Дані злочини розміщені в главі 32 під назвою «Злочини проти держави» [9, с. 225].

Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан передбачає кримінальну відповідальність за дії екстремістського характеру: ст. 244-1 «Виготовлення, зберігання, розповсюдження чи демонстрація матеріалів, які містять загрозу громадській безпеці та громадському порядку» та ст. 244-2 «Створення, керівництво, участь в релігійних екстремістських, сепаратистських, фундаменталістських або інших заборонених організаціях» передбачено відповідальність за розповсюдження матеріалів, які містять ідеї релігійного екстремізму, сепаратизму і фундаменталізму. Дані злочини розміщені в главі XVII «Злочини проти громадської безпеки» [10, с. 189].

У Кримінальному Кодексі Республіки Казахстан законодавець відніс небезпечніші злочини екстремістської направленості до злочинів проти безпеки держави у главу 5 «Кримінальні правопорушення проти основ конституційного устрою та безпеки держави» (ст. 182 «Створення, керівництво екстремістською групою або участь у її діяльності» та ст. 183 «Надання дозволу на публікацію в засобах масової інформації екстремістських матеріалів»). Менш небезпечні на думку законодавця злочини віднесені до глави 10 «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки та громадського порядку» (ст. 258 «Фінансування терористичної чи екстремістської діяльності та інше пособництво тероризму або екстремізму»; ст. 259 «Вербування чи підготовка або озброєння осіб з метою організації терористичної або екстремістської діяльності»; ст. 260 «Проходження терористичної чи екстремістської підготовки»). Також такі злочини зазначені у главі 16 «Кримінальні правопорушення проти порядку управління» (ст. 405 «Організація і участь в діяльності суспільного чи релігійного об'єднання або іншої організації після рішення суду про заборону їх діяльності чи ліквідації у зв'язку із здійсненням ними екстремізму або тероризму») [11, с. 375].

Висновки. На основі вищезазначених фактів доходимо висновку, що здійснення екстремістської, терористичної та іншої радикальної чи насильницької діяльності суперечить як положенням Конституції України, так і законодавству України загалом, у тому числі Закону «Про основи націо-

нальної безпеки», який визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Основоположні документи іноземних держав щодо забезпечення національної безпеки засуджують прояви насильницького екстремізму та передбачають переслідування учасників відповідних екстремістських угруповань.

Отже вважаємо доцільним ввести законодавче визначення поняття «екстремізм» та прийняти закон про протидію екстремістській діяльності. Зазначимо також, що на даному етапі є вкрай необхідним введення кримінальної відповідальності за найнебезпечніші прояви екстремізму – створення, діяльність та фінансування екстремістських організацій (угруповань). Водночас доцільно віднести такі злочини до злочинів проти основ національної безпеки України, особливо з огляду на те, що екстремізм значною мірою загрожує національній безпеці держави, містить загрозу порушення цілісності суспільства, державних кордонів, території України, нормального функціонування вищих органів державної влади.

Література:

1. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/24418-ju-upovnovazhenij-zvernulasya-do-kerivnitstva-natsionalnoii-politsiii-sch/>.
2. Офіційний сайт міжнародної правозахисної організації “Amnesty International”. URL: <http://amnesty.org.ua/nws/amnesty-international-vimagaye-rozsliduvati-pogrom-taboru-romiv-na-lisijgori-u-kiyevi/>.
3. Офіційний сайт міжнародної організації TRAC. URL: <https://www.trackingterrorism.org/group/c14-aka-sich-ukraine>.
4. Писаренко О. Терроризм как крайняя форма выражения экстремизма // Научные проблемы гуманитарных исследований. 2010. № 10. С. 241–248.
5. Васильев Ф. Природа современного экстремизма. URL: <http://jurnal.amvd.ru/indviewst.php?stt=214&SID>.
6. Кримінальний кодекс України. Київ: Національна академія прокуратури України, 2016. 286 с.
7. Лунеев В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: Издательство «Волтерс Клувер», 2005. 912 с.
8. Щотижнева електронна інформаційно-правова газета «Правовий тиждень», № 1-4 від 27.02.2018 року. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=60237>.
9. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь. Київ: Вид-во «ОВК», 2016. 462 с.
10. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. Київ: Вид-во «ОВК», 2016. 304 с.
11. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан. Київ: Вид-во “ОВК”, 2016. 490 с. URL: <https://www.trackingterrorism.org/group/c14-aka-sich-ukraine>